

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
مركز دراسات الشرق الأوسط
Center for Middle Eastern Studies

ANALİZ280
ŞUBAT 2021

İSRAİL-LATİN AMERİKA İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ: 1948-2000

ELDAR HASANOĞLU 1 OĞUZHAN ÇAĞLIYAN

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2021

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Yayınlanma Tarihi: 13 Şubat 2021

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Adres : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 Çankaya, ANKARA

Telefon : +90 850 888 15 20

Email : info@orsam.org.tr

Fotoğraflar : Shutterstock

“Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5'inci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir”

İSRAİL-LATİN AMERİKA İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ: 1948-2000

Yazarlar Hakkında

Doç. Dr. Eldar Hasanoğlu

Lisans eğitimini Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tamamlamıştır. Yahudi hukuku ve Yahudi felsefesi ile alakalı tez çalışmalarıyla yüksek lisans ve doktora derecelerini Marmara Üniversitesinden almıştır. Toronto Üniversitesinde misafir öğrenci olarak David Novak'ın danışmanlığında çalışmıştır. Hayfa Üniversitesinde İbranice eğitimini üstün başarı ile tamamlayarak burada Yahudilik ile ilgili dersler almıştır. Arapça, Farsça, İngilizce ve İbranice dillerini ileri düzeyde bilen Hasanoğlu; Yahudilik, İbranice ve İsrail üzerine çalışmakta olup alanıyla ilgili telif ve tercüme olmak üzere 10'dan fazla kitabın yazarıdır. Ulusal ve uluslararası dergilerde makaleleri, yurt içinde ve yurt dışında sempozyumlarda sunumları, DİA'da ve diğer ansiklopedilerde maddeleri olan Hasanoğlu hâlihazırda İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinde öğretim üyesidir.

Oğuzhan Çağlıyan

1995 yılında İzmir'de doğan Oğuzhan Çağlıyan, üniversiteye kadar olan eğitimini İzmir'de tamamlamıştır. İşletme yönetimi üzerine olan lisans eğitimini Birleşik Krallık'taki King's College London'da tamamladıktan sonra aynı üniversitenin Savaş Çalışmaları Bölümünden "Whither Colombia: The Sources of Colombian Internal Conflict and the Failure of Political Resolution" adlı tezini vererek yüksek lisans derecesi almıştır. 2021/2022 öğretim yılında İsrail'deki Kudüs İbrani Üniversitesinin İsrail Çalışmaları Bölümünde yüksek lisans programına kabul edilmiştir. Ortadoğu-Latin Amerika ilişkileri üzerine çalışmalar yapan Oğuzhan Çağlıyan, ileri seviyede İngilizce ve İspanyolcanın yanı sıra orta seviyede İbranice, Portekizce, Fransızca ve Ladino bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

5 GİRİŞ

5 LATİN AMERİKA'DAKİ YAHUDİ VARLIĞI

9 İSRAİL-LATİN AMERİKA İLİŞKİLERİNİN KURULUŞ DÖNEMİ
(1940'LAR-1950'LER)

14 YÜKSELİŞ DÖNEMİ (1960'LAR-1970'LER)

19 DÜŞÜŞ DÖNEMİ (1980'LER-1990'LAR)

21 SONUÇ

GİRİŞ

Ülkemizdeki ve uluslararası birçok kaynakta İsrail ve Latin Amerika arasındaki iyi ilişkilerin Netanyahu hükûmetinin son yıllardaki çabalarından kaynaklandığı aktarılmaktadır. Fakat İsrail-Latin Amerika ilişkilerinin tarihi incelendiğinde, bazı kısa süreli kriz dönemlerine rağmen İsrail ve söz konusu bölge ülkeleri arasında 1940'lardan bu yana ekseriyetle iyi ikili ilişkiler olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın amacı İsrail ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki siyasi, kültürel, ekonomik ve askerî ilişkilerin nasıl kurulduğunu ve yıllar içerisinde nasıl geliştiğini aktarmaktır. İsrail-Latin Amerika ilişkilerinin yaklaşık 80 yıllık bir mazisi olduğu göz önünde bulundurularak yapılan çalışmanın iki ayrı kısma bölünmesine karar verilmiştir. İlk kısmı teşkil eden bu çalışmada Latin Amerika'daki Yahudi varlığı ve İsrail-Latin Amerika ilişkilerinin 1940'lardan 1990'ların sonuna kadar olan gelişimi ele alınmaktadır.

LATİN AMERİKA'DAKİ YAHUDİ VARLIĞI

Yahudi diasporasının coğrafi dağılımı incelendiğinde dünyada Yahudi nüfusunun en fazla yoğunlaştığı bölgelerden birisinin Latin Amerika olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalara göre yaklaşık 400.000 kişi ile bölgedeki Yahudi diasporasının nüfusu Asya, Afrika ve Okyanusya'daki Yahudi diasporalarının nüfuslarının toplamından daha fazladır (Dashefsky vd., 2010, s.16). Yaklaşık 200.000 kişi ile Arjantin Latin Amerika'nın en büyük, dünyanın ise yedinci büyük Yahudi topluluğuna sahiptir. Latin Amerika'da Yahudi nüfusu bakımından Arjantin'i sırasıyla yaklaşık 120.000 kişi ile Brezilya, 50.000 kişi ile Meksika ve 18.000 kişi ile Şili takip etmektedir. Bu dört ülke bölgedeki Yahudi nüfusunun %80'inden fazlasını bulundurmaktadır. Yaklaşık 400.000 kişilik Yahudi toplumu 580 milyonluk Latin Amerika nüfusunun çok küçük bir kısmını teşkil etse de büyük

şehirlerde yaşamaları, genel olarak yüksek eğitim seviyesine sahip olmaları ve politika ve ticaret gibi alanlardaki etkinlikleri sayesinde Latin Amerika Yahudileri bölgedeki ekonomik, bilimsel, kültürel ve siyasi faaliyetlerde nüfuslarına oranla hatırı sayılır bir nüfuza sahiptirler. Örneğin, Brezilya'nın en büyük şirketlerinden Safra Group'un sahibi ve Forbes dergisinin 2020 listesine göre ülkenin en zengin vatandaşları olan Joseph Safra, Beyrut doğumlu olup Sefarad Yahudisi bir aileden gelmektedir (Forbes, 2020). Benzer şekilde, her ne kadar Yahudiler Venezuela nüfusunun on binde birinden azını teşkil etse de bugüne kadar Nobel Ödülü'nü kazanan tek Venezuelalı ailesi Fas Yahudisi kökenli olan Baruj Benacerraf olmuştur.

Latin Amerika Yahudilerinin tarihiyle alakalı yapılan çalışmalara göre bölgeye ilk Yahudi göçleri Kristof Kolomb'un Latin Amerika'ya yaptığı keşif seyahatlerinden kısa bir süre sonra başlamıştır (Brindis, 2010, s.102). 15. yüzyılın sonundan itibaren İspanya ve Portekiz Krallıklarındaki engizisyonlardan ve çeşitli baskılardan kaçmak isteyen birçok Yahudi dönmesi (*converso*) ve krypto-Yahudi (*marrano*) aile sıkı seyahat yasaklarına rağmen Latin Amerika'ya göç etmiştir. Yıllar içerisinde bu ailelerin bir kısmı asimile olup Hristiyanlaşmış ise de önemli bir kısmı da kimliklerini ve dinî inançlarını korumuştur. 16. yüzyılın başından itibaren İspanya ve Portekiz krallıklarından Latin Amerika'ya göç eden Yahudilere Fransa, İngiltere, Hollanda, İtalya gibi Avrupa ülkelerinin yanı sıra Kuzey Afrika ve Ortadoğu'dan gelenler de dâhil olmuştur. 19. yüzyılın başına kadar baskı ve zulümlerin etkisiyle İspanya ve Portekiz kolonilerinde yaşayan Yahudiler, dinî inançlarını gizlice devam ettirmiş ise de Hollanda, Fransa ve Britanya Krallıklarına bağlı olan kolonilerde dinlerini özgürce yaşayıp organize topluluklar kurabilmişlerdir.

19. yüzyılın ilk çeyreğinde Latin Amerika'da koloni devrinin bitmesi ile birlikte dinî

özgürlüklerin anayasal güvence altına alındığı, göçmenler için açık kapı politikası izleyen bölge ülkeleri artan dinî baskılardan kaçmak isteyen Avrupa Yahudileri için bir cazibe merkezi hâline gelmiştir. İlk başlarda genellikle bireysel olarak Latin Amerika'ya yapılan göçler 1880'lerden itibaren Rus İmparatorluğu kontrolü altındaki topraklarda Yahudilerin ekonomik sıkıntılarının artması ve Pogromların başlaması ile birlikte kitlesel bir hâl almıştır. O dönemde dünyanın en müreffeh on devletinden birisi olan Arjantin bölgede en çok Yahudi göçü alan ülke olmuştur. Öyle ki 1881 ve 1914 yılları arasında Brezilya'ya 10.000 civarında Doğu Avrupa Yahudisi göç etmişken, aynı dönemde Arjantin'e göç edenlerin sayısı yaklaşık 115.000'dir (Horowitz, 1981). İlk göç kabileleriyle ağırlıklı olarak Doğu ve Orta Avrupa ülkelelerinden Aşkenaz Yahudileri gelmiş ise de yıllar içerisinde Türkiye, Yunanistan ve Kuzey Afrika topraklarından gelen Sefarad Yahudileri de bu kabilelere dâhil olmuştur.

19. yüzyılın sonunda başlayan Latin Amerika'ya yönelik kitlesel Yahudi göçü 20. yüzyılın ilk çeyreği boyunca hız kesmeden devam etmiştir. Öyle ki I. Dünya Savaşı öncesi yaklaşık 7.000 olan Brezilya'daki Yahudi nüfusu 1920'li yılların sonuna gelindiğinde 40.000'e yaklaşmıştır (JVL, 2020a). ABD'deki Holokost Anı Müzesi'nin rakamlarına göre, 1918-1933 yılları arasında Latin Amerika'ya göç eden Yahudilerin sayısı 170.000 civarındadır (USHMM, 2020). 1930'ların başından itibaren Avrupa'da sosyalizmin ve faşizmin yükselişe geçmesi ve buna bağlı olarak anti-semitizmin artması ile birlikte Avrupa Yahudilerinin Latin Amerika'ya göç etme isteği daha da artmıştır. Her ne kadar bu dönemde birçok bölge ülkesi Yahudi göçlerine ciddi kısıtlamalar getirmiş ise de on binlerce Avrupa Yahudisi farklı yollardan bölgeye göç etmeye devam etmiştir. Örneğin, sıkı göç kısıtlamalarına rağmen 1930'lı yıllar boyunca Brezilya ve Şili'ye toplamda

Kahal Zur Sinagogu (Recife – Brezilya): 1636 yılında Sefarad Yahudileri tarafından inşa edilen Latin Amerika'nın ilk sinagogu. 2001 yılında yeniden inşa edilmiş ve müze olarak kullanıma açılmıştır.

30.000'den fazla Yahudi'nin göç ettiği aktarılmaktadır (JVL, 2020a; JVL, 2020b).

Latin Amerika ülkeleri II. Dünya Savaşı boyunca da Avrupa'daki katliamlardan kaçabilen Yahudiler için önde gelen sığınma noktalarından birisi olmuştur. Nazilerin kontrolü altındaki topraklardan on binlerce Yahudi'nin Latin Amerika'ya taşınmasında bölgede iş yapan Yahudi iş adamlarının büyük katkısı olmuştur. Örneğin, Schindler'in Listesi filminden esinlenilerek Bolivyalı Schindler olarak anılan Moritz Hochschild savaş boyunca tek başına 10.000 civarında Yahudi'yi Nazi kontrolü altındaki topraklardan kurtarıp Bolivia'ya getirmiştir (Cardenas, 2018). 1933-1945 yılları arasında Latin Amerika'ya göçen Avrupa Yahudilerinin sayısının 84.000 civarında olduğu aktarılmaktadır (USHMM, 2020). II. Dünya Savaşı'nın bitmesinin ardından Latin Amerika'nın birçok ülkesinde göçmen politikalarının gevşetilmesi ile birlikte ilaveten yaklaşık 20.000 savaş mültecisi Yahudi bölgeye gelmiştir. Bu mültecilerin bir

kısmı gittikleri ülkelere kalıcı olarak yerleşmiş ise de büyük bir çoğunluğu daha sonra ABD ve İsrail başta olmak üzere farklı ülkelere göç etmiştir.

1950 yılında dünyadaki bütün Yahudilere ikamet ve vatandaşlık hakkı tanıyan Geri Dönüş Yasası'nın İsrail'de yürürlüğe koyulması ile birlikte on binlerce Latin Amerika Yahudisi *Aliyah*¹ yapmıştır. İsrail İstatistik Bürosunun rakamlarına göre 1950 ve 1970 yılları arasındaki dönemde sadece Arjantin'den 20.000 civarı Yahudi İsrail'e göç etmiştir (JVL, 2020c). Bu büyük göç dalgasına rağmen Latin Amerika'daki Yahudi nüfusu artmaya devam etmiştir. Öyle ki, aynı dönemde Arjantin ve Brezilya'daki toplam Yahudi nüfusu yaklaşık 430.000'den 590.000'e çıkmıştır (Schmelz & DellaPergola, 1985, s.56-60). 1970'lerin başına gelindiğinde Buenos Aires ve Montevideo gibi Latin Amerika'nın bazı önemli başkentlerindeki Yahudi nüfus oranı %3'ün üzerine çıkmıştır (Schers & Singer, 1977, s.243). Ayrıca, bu dönemde böl-

¹ Yahudilerin diasporadan İsrail'e göç etmesini tarif eden terim.

Aliyah yapan Yahudiler

gedede yaşayan Yahudilerin topluluklarının nüfuslarında da ciddi bir artış olmuştur. Örneğin, Brezilya nüfusunun binde birinden azını teşkil etmelerine rağmen, Yahudi kökenli adaylar 1966 yılında yapılan genel seçimlerde federal meclisteki sandalyelerin yaklaşık %1'ini elde etmiştir (Hirschberg, 1967, s.288).

Her ne kadar Latin Amerika'daki Yahudi nüfusu 1960'lı yılların sonuna kadar istikrarlı bir şekilde artmış ise de 1970'lerin başından itibaren bölgede baskıcı askerî rejimlerin iktidara gelmesi, güvenlik sorunlarının artması ve ekonomik sıkıntıların baş göstermesi ile birlikte Kuzey Amerika'ya ve İsrail'e olan göçlerin artması sonucu bu trend tersine dönmüştür. Örneğin, 1976 yılında askerî cuntanın iktidarı ele geçirmesi ile politik ve ekonomik olarak ciddi sıkıntılara sürüklenen Arjantin'de 1974 yılında 500.000 civarında tahmin edilen Yahudi nüfusu 1990'ların başına gelindiğinde neredeyse 195.000'e düşmüştür (Meyer, 1974, s.360). Benzer şekilde, Şili'de Augusto Pinoche önderliğindeki askerî cuntanın iktidara geldiği 1973 yılında yaklaşık 35.000 olan ülkedeki Yahudi nüfusu 1990'ların başında 20.000 civarı-

na düşmüştür (Schmelz & DellaPergola, 1985, s.62; DellaPergola, 2002, s.613). Latin Amerika'dan artan Yahudi göçü ve bölgedeki Yahudi nüfusunun azalma eğilimi özellikle ekonomik sorunlara bağlı olarak 2000'li yılların ortasına kadar devam etmiştir. Öyle ki sadece 2000 ve 2003 yılları arasında 10.000'den fazla Arjantinli Yahudi ve Uruguay'ın 40.000 nüfuslu Yahudi topluluğunun yarısından fazlası İsrail'e göç etmiştir (Saps, 2019).

2000'li yılların ortalarından itibaren küresel piyasalarda emtia fiyatlarının artması ile birlikte ekonomileri büyük oranda doğal kaynak ihracatına bağlı olan Latin Amerika ülkelerinde önemli bir ekonomik toparlanma olmuştur. Ekonomik durumdaki bu düzelme bölge dışına olan Yahudi göçlerini ciddi bir oranda azaltmıştır. Örneğin, 2002 yılında yaklaşık 6.000 Arjantin Yahudisi İsrail'e göç etmişken, 2008 yılına gelindiğinde bu sayı 200'ün altına düşmüştür (JVL, 2020d). Her ne kadar 2008 yılındaki global ekonomik kriz ile bölgeden yıllık göç sayısı bir miktar artmış ise de kısa bir süre içerisinde bu sayı eski seviyelerine dönüp 2010'ların ortasına kadar değişmez bir seyir

II. Dünya Savaşının gidişatının müttefik devletler lehine dönmesi ile birlikte savaşın ardından Filistin'in geleceğinin uluslararası bir platformda değerlendirilme potansiyelini gören İsrail Yahudi Ajansı, 1940'ların başından itibaren o dönemde dünyadaki bağımsız ulusların üçte birinden fazlasını bulunduran Latin Amerika'da organize lobi faaliyetleri başlatmıştır.

izlemiştir. 2015 yılından itibaren Venezuela, Arjantin, Brezilya ve Meksika gibi Latin Amerika'nın başat ülkelerinde güvenlik sıkıntılarının ve ekonomik sorunların tekrar artmaya başlaması ile birlikte 2018 yılına kadar gelen süreçte yıllık aliyah yapan Latin Amerikalı Yahudilerin sayısı yaklaşık olarak 1.050'den 1.650'ye çıkmıştır (JAI, 2015; JAI, 2019). 2020 yılında Covid-19 salgınının Latin Amerika'yı ciddi bir şekilde etkilemesi ile aliyah yapanların sayısı daha da artmıştır. 2019 yılının ilk yarısında yaklaşık 1.800 Latin Amerikalı Yahudi İsrail'e göç etmişken 2020 yılının ilk yarısında bu sayı 2.300 civarında olmuştur (Israel Hayom, 2020). Latin Amerika'daki ekonomik ve siyasal sıkıntıların pandemiye bağlı olarak önümüzdeki süreçte daha da büyüyeceği göz önünde bulundurulduğunda, önümüzdeki yıllarda Kuzey Amerika'ya ve İsrail'e göç eden Latin Amerika Yahudilerinin sayısının daha da artması beklenmektedir.

İSRAİL-LATİN AMERİKA İLİŞKİLERİNİN KURULUŞ DÖNEMİ (1940'LAR-1950'LER)

İsrail devletinin kuruluşuna giden süreçte Latin Amerika ülkelerinin diplomatik desteğinin büyük etkisi olmuştur. II. Dünya Savaşının gidişatının müttefik devletler lehine dönmesi ile birlikte savaşın ardından Filistin'in geleceğinin uluslararası bir platformda değerlendirilme potan-

siyelini gören İsrail Yahudi Ajansı, 1940'ların başından itibaren o dönemde dünyadaki bağımsız ulusların üçte birinden fazlasını bulunduran Latin Amerika'da organize lobi faaliyetleri başlatmıştır. 1943 yılında Yahudi Ajansının Latin Amerika departmanının kurulmasının ardından bölgede Filistin'in bölünmesi yönünde kamuoyu oluşturmak için yapılan ilk büyük girişim Filistin'in bölünmesini destekleyen Latin Amerikalı Hristiyan kanaat önderlerini bir araya getiren Filistin yanlısı (*pro-Palestina*) komitelerin kurulması olmuştur (Glick, 1956, s.330). Ağırlıklı olarak yazarlar, gazeteciler, eski devlet başkanları ve bürokratlardan teşkil edilen ve kısa bir süre içerisinde neredeyse bölgedeki bütün ülkelere yayılan bu komiteler ekseriyetle mitingler düzenlemek, devlet yetkilileriyle toplantılar yapmak ve yazılı materyaller üretmek suretiyle Siyonist savların Latin Amerikalı halklara ve devlet yetkililerine aktarılmasında önemli rol oynamışlardır. Öyle ki 1946 yılının Aralık ayında yapılan 22. Dünya Siyonist Kongresinin karar metninde Siyonist hareketin Hristiyan dünyada sempati kazanmasına yaptıkları büyük katkılardan dolayı Latin Amerika'daki Filistin yanlısı komitelere özel olarak teşekkür edilmiştir.

Latin Amerika ülkelerine yönelik yapılan bir diğer büyük lobi çalışması ise 1945 yılının Kasım ayında düzenlenen International Christian Conference for Palesti-

Honduras sokaklarında Davud Yıldızı taşıyan bir triportör.

ne (Filistin için Uluslararası Hristiyan Kongresi) olmuştur. Temsil edilen 30 ülkenin neredeyse yarısının Latin Amerika'dan olduğu bu konferansa bölgeden eski devlet başkanları, senatörler ve diplomatlar başta olmak üzere birçok kanaat önderi katılmıştır. Latin Amerikalı temsilcilerin ağırlıkta olduğu bir grup tarafından hazırlanan ve konferansın sonunda yayınlanan karar metninde, Yahudilerin Filistin'e olan göçlerine getirilen kısıtlamaların kaldırılmasına, Yahudilerin Filistin'den toprak almasının tekrar serbest bırakılmasına ve Filistin'de en kısa sürede demokratik bir Yahudi devleti kurulmasına yönelik çağrılar yapılmıştır. Ayrıca, farklı Hristiyan ülkelerdeki Filistin yanlısı komitelerin aktivitelerini koordine etmek amacıyla World Committee for Palestine (Filistin için Dünya Komitesi) adında bir organizasyonun kurulmasına karar verilmiştir. Üyelerinin yaklaşık yarısı Latin Amerika ülkelerinden oluşan bu komite, Latin Amerika halklarını Filistin sorunu konusunda bilgilendirmek ve bölgede İsrail yanlısı kamuoyu oluşturmak amacıyla *Palestina* adında bültenler yayınlamıştır.

1946 yılından itibaren Filistin'deki İngiliz Mandasının sürdürülemezliğinin aşikâr bir hâle gelmesiyle birlikte Filistin'in geleceğiyle

alakalı oylamanın yaklaştığını gören Yahudi Ajansı, o dönemde Birleşmiş Milletler Genel Kurulundaki (BMGK) 56 sandalyenin 22 tanesini elinde bulunduran Latin Amerika ülkelerine yönelik lobi faaliyetlerini daha da arttırmıştır. Filistin yanlısı komitelerin faaliyetlerinin hızlandırılmasının yanı sıra Yahudi Ajansının Latin Amerika departmanının direktörü olan Arjantin kökenli Moshe Toff neredeyse bütün bölge başkentlerini ziyaret ederek çeşitli seviyelerdeki devlet yetkilileriyle görüşmüştür (Klich, 1988, s.393). Ayrıca, Yahudi Ajansının o dönemdeki başkanı olan Haim Weizmann tarafından bölgede iş yapan ve Siyonist harekete yakın olan iş adamları mobilize edilerek Latin Amerikalı devlet yetkililerinin oy tercihleri etkilenmeye çalışılmıştır. Örneğin, 1947 yılında 4.500'den fazla Yahudi'yi Fransa'dan Filistin'e getiren SS Exodus gemisinin alımında da önemli rol oynayan Birleşik Meyve Firmasının (UFCO) sahibi Sam Zemurray iş yaptığı Orta Amerika ülkelerinde lobi faaliyetleri gerçekleştirerek bu ülkelerin önemli bir kısmının bölünme yanlısı kampa geçmesini sağlamıştır (Margolin, 2012).

Etkili lobi faaliyetlerinin yanı sıra, Arap devletlerinin Latin Amerika ülkeleri ile güçlü eko-

**14 Mayıs 1948
günü İsrail'in
bağımsızlığının
David Ben-
Gurion
tarafından ilan
edilmesinin
ardından
Latin Amerika
ülkeleri İsrail
devletini ilk
olarak tanıyan
ülkelerden
olmuşlardır. ABD
ve Sovyetler
Birliğinin
ardından İsrail'i
tanıyan üçüncü
ülke Nikaragua
olmuştur ve
1949 yılının
sonuna kadar
İsrail bölgesindeki
bütün devletler
tarafından
tanınmıştır.**

nomik ve siyasi bağlar kuramaması ve bölge üzerinde büyük nüfuza sahip olan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Filistin'in bölünmesini desteklemesi ve diğer ulusları da bu kampa dâhil olmaya teşvik etmesi sayesinde Birleşmiş Milletler (BM) oylamalarına giden süreçte Yahudi Ajansı Latin Amerika ülkelerinin önemli bir kısmını kendi tarafına çekebilmiştir. 1947 yılının Mayıs ayında BM bünyesinde kurulan Filistin Özel Komitesinin (UNSCOP) hazırladığı, Filistin'in biri Arap diğeri Yahudi devleti olmak üzere ikiye bölünmesini öngören plan, on bir üyelik komitedeki üç Latin Amerika ülkesinin (Peru, Uruguay, Guatemala) üçünün de lehte oy vermesi ile komiteden geçebilmiştir (Klich, 1985, s.271). Ayrıca, planlanan Yahudi devletinin sınırlarının Siyonist hareketin emelleriyle paralel olarak Negev Çölü ve Doğu Celile'yi kapsayacak şekilde çizilmesinde UNSCOP üyeleri arasında bölünmenin en sıkı taraftarlarından olan Guatemalalı Jorge Garcia Granados'un büyük katkılarının olduğu aktarılmaktadır (Rubenberg, 1986a, s.896). 1947 yılının Kasım ayında BMGK'da yapılan oylamada 13 aleyhte oya karşı 33 lehte oy ile Filistin'in biri Yahudi, diğeri Arap devleti olmak üzere ikiye bölünmesine karar verilmiştir (BM, 1947). Latin Amerika ülkeleri bu oylamada lehte 13 oy vererek 181 sayılı kararın Genel Kuruldan üçte ikilik çoğunluk ile geçebilmesinde belirleyici rol oynamıştır.

Latin Amerika ülkelerinin 181 sayılı BMGK kararının alındığı oylamadaki tercihleri incelendiğinde, Siyonizme olan bakış açısının ve ülkede bulunan Arap nüfus büyüklüğünün aleyhte oy verme ya da çekimser kalma tercihlerinde iki önemli faktör olduğu görülmektedir. Her ne kadar Küba'nın BM'deki delegasyonu Filistin'in bölünmesinin bölgedeki sorunları çözmek yerine daha çok arttıracığına inandıkları için aleyhte oy verdiklerini açıklamış ise de, Küba'nın oy tercihinde delegasyon üyelerinin siyonizm karşısı görüşlerinin etkili olduğu aktarılmaktadır (Glick, 1959, s.216; Pedreira, 2019, s.89). Oylamada çekimser kalan Arjantin, Şili, Meksika, Kolombiya, El Salvador ve Honduras ise bölgedeki en büyük Arap nüfusuna sahip ülkelerdendir. 19. yüzyılın sonundan itibaren ekseriyetle Suriye, Lübnan ve Filistin topraklarından ciddi miktarda göç alan bu ülkelerde Arap diasporası ticaret ve politika alanlarında ciddi bir nüfuza sahiptir. 1946-1952 yılları arasında Şili'nin devlet başkanlığını yapan Gabriel Gonzalez Videla'nın sıkı bir siyonizm savunucu olmasına rağmen Şili'nin Kasım 1947'deki oylamada çekimser kalması ülkenin en zenginlerinden olan Filistin kökenli Yarur ailesinin çalışmalarına ve Arap topluluğundan gelen baskılara bağlanmaktadır (Lekanda, 2008, s.153). Benzer şekilde, o dönemde Honduras delegasyonunda yer alan Jeanne Smith, çekimser kalma tercihinde ülke-

Her ne kadar Latin Amerika devletlerinin çoğunluğu İsrail'e diplomatik alanda başta olmak üzere çeşitli konularda destek sağlamış ise de Filistinli mülteciler ve Kudüs'ün statüsü konusunda bölge ülkelerinin çoğunluğu İsrail'in çıkarları ile ters düşen bir tutum sergilemiştir.

lerindeki Arap topluluğunun kati etkisinin olduğunu aktarmıştır (Glick, 1959, s.218).

14 Mayıs 1948 günü İsrail'in bağımsızlığının David Ben-Gurion tarafından ilan edilmesinin ardından Latin Amerika ülkeleri İsrail devletini ilk olarak tanıyan ülkelerden olmuşlardır. ABD ve Sovyetler Birliği'nin ardından İsrail'i tanıyan üçüncü ülke Nikaragua olmuştur ve 1949 yılının sonuna kadar İsrail bölgedeki bütün devletler tarafından tanınmıştır. Benzer şekilde, İsrail'de ilk büyükelçilik açan ülkelerin arasında Arjantin, Brezilya ve Uruguay başta olmak üzere pek çok Latin Amerika ülkesi vardır. Ayrıca, her ne kadar yedi Latin Amerika ülkesi Filistin'in bölünmesi ile alakalı yapılan oylamada red oyu vermiş ya da çekimser kalmış ise de 1949 yılında İsrail'in BM'ye dâhil olması için yapılan oylamada Brezilya ve El Salvador hariç bütün bölge ülkeleri lehte oy kullanmışlardır. Bu sayede, İsrail'in üyeliğiyle alakalı olan 273 sayılı karar 12 aleyhte oya karşın 37 lehte oy ile BMGK'dan geçebilmiştir (BM, 1949).

Bu dönemde Latin Amerika ülkelerinin İsrail'e verdiği destek sadece diplomatik alanda kalmamıştır. I. Arap-İsrail Savaşı (1948-1949) süresince, BM'nin silah ambargosu kararlarına rağmen Yahudi kuvvetleri, özellikle Haganah, Meksika, Arjantin ve Şili gibi ülkelerden tank, havacılık yakıtı ve patlayıcı maddeler de dâhil olmak üzere birçok stratejik

savaş materyalini devlet yetkililerinin göz yummaları sayesinde tedarik edebilmiştir (Klich, 1988, s.399). Benzer şekilde, Nikaragua ve Guatemala başta olmak üzere Orta Amerika'daki pek çok devlet ile bölgede iş yapan Yahudi iş adamları aracılığıyla sağlam ilişkiler kuran Haganah, bu ülkeleri Kuzey Amerika'dan ve Avrupa'dan elde edilen bazı askerî malzemeleri İsrail'e ulaştırmada aktarma noktaları olarak kullanmıştır (Calhoun, 2007, s.27). Ayrıca, I. Arap-İsrail savaşı süresince 400'den fazla Latin Amerika Yahudisi farklı yollardan İsrail'e geçerek Haganah'a bağlı olan Mahal kuvvetleri saflarında savaşmıştır (Klor & Schramm, 2017, s.67).

Her ne kadar Latin Amerika devletlerinin çoğunluğu İsrail'e diplomatik alanda başta olmak üzere çeşitli konularda destek sağlamış ise de Filistinli mülteciler ve Kudüs'ün statüsü konusunda bölge ülkelerinin çoğunluğu İsrail'in çıkarları ile ters düşen bir tutum sergilemiştir. Bölgedeki birkaç liberal hükümet, Kudüs'ün statüsü konusunda İsrail yanlısı tutum sergilemiş ise de muhafazakâr Katolik iktidarların başta olduğu birçok bölge ülkesi Vatikan'ın bu yönde tutum sergilemesinin de etkisiyle Kudüs'ün uluslararası bir statüye sahip olması gerektiğini savunmuştur (Barromi & Feldman, 1974, s.147). Örneğin, I. Arap-İsrail Savaşı nedeniyle göç etmek zorunda kalan Filis-

tinli mültecilerin topraklarına geri dönüşünü ve Kudüs'ün uluslararası statü kazanmasını içeren BMGK'nın 194 sayılı kararı Bolivya, Şili, Meksika, Kosta Rika, Guatemala ve Küba hariç bütün Latin Amerika ülkelerinin lehte oy vermesiyle geçebilmiştir. Benzer şekilde, 1949 yılının Aralık ayında BMGK'da 303 sayılı kararın alındığı oylamada, 12 Latin Amerika ülkesi Kudüs'ün uluslararası bir rejime tabi olması (*corpus seperatum*) yönünde oy kullanmıştır. Ayrıca, İsrail'in BM'ye üye olmasını sağlayan BMGK'nın 273 sayılı kararın alındığı oylamada Brezilya'nın çekimser kalmasında Filistinli mülteciler ve Kudüs'ün statüsü konularındaki hassasiyetlerin önemli rol oynadığı aktarılmaktadır (Feldberg, 2019, s.368).

Kuruluşuna giden süreçte Latin Amerika ülkeleri ile iyi ilişkilere sahip olmanın faydalarını gören İsrail devlet yetkilileri, 1950'li yılların başından itibaren bölge ülkeleri ile olan ikili ilişkileri daha da güçlendirmek için yoğun bir şekilde çalışmışlardır. Arjantin, Brezilya, Meksika ve Uruguay'da İsrail Büyükelçiliklerinin açılmasının yanı sıra pek çok bölge ülkesinde İsrail kültür merkezleri kurulmuştur. Aynı zamanda, politikacılar ve BM temsilcileri başta olmak üzere, birçok Latin Amerikalı önemli şahsiyet İsrail'e davet edilmiş ve bizzat Knes-

set üyeleri, Başbakan ve Cumhurbaşkanı gibi üst düzey devlet yetkilileri tarafından ağırlandırılmıştır. İsrail'e davet edilen eski UNSCOP üyelerinden olan Jorge Garcia Granados ve Enrique Rodriguez Gabregat'ın adları yaptıkları ziyaretlerin ardından Ramat Gan ve Netanyahu gibi önemli şehirlerdeki sokaklara verilmiştir. Ayrıca, 1953 yılında o dönemin İsrail Dışişleri Bakanı olan Moshe Sharett Latin Amerika'ya giderek pek çok üst düzey devlet yetkilisi ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yaklaşık bir ay süren bu bölge ziyaretinde İsrail'in bölgedeki en büyük ticari partneri olan Arjantin ile ticari iş birliği, Şili ve Uruguay ile ise kültürel iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır. Arjantin ile imzalanan anlaşmanın ardından İsrail'in Latin Amerika'ya olan yıllık ihracatı bir sene içerisinde dörde katlanarak yaklaşık iki milyon İsrail pounduna² ulaşmıştır (Klich, 1995, s.186).

1956 yılının Ekim ayında patlak veren Süveyş Krizi erken dönem İsrail-Latin Amerika ilişkilerini etkileyen en önemli olaylardan birisi olmuştur. Mısır devlet başkanı olan Cemal Abdül Nasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı almasının ardından İsrail, İngiltere ve Fransa güçlerinin Sina Yarımadası'nı işgal etmesi Latin Amerika ülkelerini ikiye bölmüştür. Venezuela örneğinde olduğu üzere bazıları krizin patlak vermesinde suçlunun Nasır olduğunu söylemiş ise de Arap kökenli nüfusun yoğun olduğu ülkeler başta olmak üzere, birçok bölge devleti Mısır'ı destekleyen açıklamalar yapmıştır (DOS, 1987, s.1148). Örneğin, Brezilya'nın o dönemki Dışişleri Bakanı Macedo Soares, Süveyş Kanalı'nın Mısır'a ait olduğunu ve kanalın kullanımı ile alakalı problemlerin BM'de tartışılıp çözülmesini gerektiğini açıklamıştır (Estadao, 1956, s.1).

Arap kökenli nüfusun yoğun olduğu Latin Amerika ülkelerinin Mısır'a verdiği destekte

² 1952 yılında kullanılmaya başlanan İsrail Poundu 1980 yılında tedavülden kaldırılmıştır. Günümüzde kullanılan 1 İsrail Şekli, 10 İsrail Poundu değerindedir.

benzer bir müdahalenin gelecekte kendi ülkelerinde de yaşanabileceği ile alakalı çekinmeler kadar ülkelerinde yaşayan Arap topluluklarının yaptığı lobi faaliyetlerinin de etkisi olmuştur. Yerel Arap organizasyonları yürüyüşler, konferanslar, bağış toplama etkinlikleri düzenlemenin yanı sıra devlet yetkililerini ve kamuoyunu etkilemek amacıyla pek çok bildiri ve makale yayınlamışlardır (Vélez, 2015, s.17; Balloffet, 2017, s.572). Yerel Yahudi organizasyonları benzer metodlar kullanarak karşı lobi faaliyetleri yapmış ise de bu kampanyaların etkisi sınırlı olmuştur ve Süveyş Krizi boyunca pek çok Latin Amerika ülkesi Mısır'ı desteklemeye devam etmiştir. Her ne kadar bazı bölge devletleri Süveyş Krizi'nde nötr kalmış ya da daha İsrail yanlısı tutum sergilemişse de BM-GK'da çatışmaların sona erdirilmesi ve bölgede barışın tesis edilmesine yönelik 997, 998, 999 ve 1000 sayılı kararların alındığı oylamalarda Dominik Cumhuriyeti hariç bütün Latin Amerika ülkeleri lehte oy kullanmıştır. Ayrıca, BMGK'nın 998 sayılı kararı ile kurulan ve Mısır-İsrail sınırında konuşlanan 6.000 kişilik barış gücüne Brezilya ve Kolombiya devletleri asker sağlamıştır. 1967 yılına kadar bölgede kalan bu barış gücünü Ocak-Ağustos 1964 ve Ocak 1964-Ocak 1965 tarihleri arasında Brezilyalı tümgeneraller komuta etmiştir.

1950'li yılların İsrail-Latin Amerika ilişkileri için bir diğer önemi ise askerî alanda ilk ilişkilerin kurulması olmuştur. 1957 yılında Nikaragua-Honduras sınır bölgesinde petrol yataklarının bulunması iki ülke arasındaki toprak anlaşmazlığını ciddi bir şekilde şiddetlendirmiştir ve bölgedeki gerilim kısa bir süre içerisinde sınır çatışmalarına dönüşmüştür. Komşusu ile sınır çatışmalarının yanı sıra içerde siyasi çalkantılar ve ağır bir ekonomik kriz ile uğraşan Nikaragua'daki Anastasio Somoza Debayle rejimine yardım eden sayılı ülkelerden birisi İsrail olmuştur. İsrail'in kuruluş sürecinde Nikaragua'nın verdiği desteğin altını

çizerek İsrail'in ülkeye bir minnet borcu olduğunu söyleyen o dönemin Savunma Bakanı Shimon Peres, diğer Orta Amerika ülkelerinin memnuniyetsizliklerine rağmen Somoza rejimine \$1,2 milyon değerinde İsrail menşeli silah ve mühimmat satılmasını sağlamıştır. Her ne kadar bu satış düşük hacimli olmuşsa da İsrail ile Latin Amerika arasında ilerleyen yıllarda kuvvetlenecek olan askerî bağların temelini oluşturduğu için bir hayli önemlidir.

YÜKSELİŞ DÖNEMİ (1960'LAR-1970'LER)

1950'li yılların ortasından itibaren Afrika ve Asya'daki dekolonizasyon süreçleri ile birlikte bu bölgelerdeki bağımsız ülke sayılarının hızlı bir biçimde artması Latin Amerika blokunun BM'deki nüfuzunu ciddi bir şekilde etkilemiştir. Latin Amerika ülkeleri 1957 yılında BM'deki koltukların yaklaşık üçte birine sahipken, on yıl sonra bu oran beşte birine altına düşmüştür (Barromi & Feldman, 1974, s.150). Bu durum, BM oylamalarında Arap ülkeleri bloğuna karşı kendisine müttefik arayan İsrail'in üçüncü dünya ülkelerine yönelik dış politikasında büyük bir değişime neden olmuştur. Başlangıçta iyi ilişkiler kurulmasına en çok önem verilen bölge Latin Amerika olmuş iken, 1950'li yılların sonundan itibaren Afrika ve Asya bölgeleri Latin Amerika'nın yerini almaya başlamıştır. Latin Amerika ülkeleri ile olan ilişkiler artık ikincil önem arz etse de İsrail devleti 1960'lı yıllar boyunca bölge ile olan bağlarını güçlendirmek için çalışmaya devam etmiştir. Bu amaçla, Latin Amerika'daki İsrail Büyükelçiliklerinin sayısı kısa bir süre içerisinde dörtten on altıya çıkarılmıştır.

Yeni büyükelçiliklerin açılmasının yanı sıra, Latin Amerika ülkelerinin ihtiyaç duyduğu başta tarımsal kalkıma olmak üzere, birçok alanda İsrail Dışişleri Bakanlığı Uluslararası İşbirliği Ajansı (MASHAV) üzerinden ortak girişimler ve teknik destek programları başlatılmıştır.

1961 yılında Bolivya ile ilk anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra İsrail'in teknik destek sağladığı bölge ülkelerinin sayısı on sekize ulaşmıştır. MASHAV üzerinden yürütülen programlara ilaveten Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) ile tarımsal planlama ve pazarlama başta olmak üzere pek çok alanda eğitim anlaşmaları imzalanmıştır. Tel Aviv Üniversitesi tarafından yayınlanan bir rapora göre, sadece 1961 ve 1967 yılları arasında binden fazla Latin Amerikalı kursiyer ADÖ üzerinden yürütülen programlar ile İsrail'e gelip eğitim almıştır (Inmal & Zahavi, 2009, s.43). Aynı raporda, 1960'lı yılların ortalarında ADÖ'nün yurt dışı eğitim programlarına katılan kursiyerlerin yarısından fazlasının İsrail'de eğitim aldığı aktarılmaktadır. MASHAV ve ADÖ üzerinden yürütülen teknik

destek programlarını ikili ilişkilerde baskı aracı olarak da kullanan İsrail devleti, bu yolla birçok Latin Amerika ülkesini büyükelçiliklerini Kudüs'e taşımaya ikna etmiştir. 1960'ların sonuna doğru bölge ülkelerinin İsrail'de bulunan büyükelçiliklerinin sayısı, 10 tanesi Kudüs'te olmak üzere toplamda 14'e ulaşmıştır (Barro-mi, 2020).

1966 yılının Haziran ayında İsrail'in o dönemki Cumhurbaşkanı Zalman Şazar, Uruguay, Arjantin, Brezilya ve Şili'ye ziyaretler gerçekleştirerek Latin Amerika'ya giden ilk İsraili cumhurbaşkanı olmuştur. Kendisine onursal Brezilya vatandaşlığının verildiği bu Latin Amerika turunda Brezilya ve Şili ile nükleer enerji konusunda iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır (Feldberg, 2019, s.369). İsrail'in Latin Amerika ülkeleri ile nükleer enerji alanındaki iş birliği sadece bu anlaşmalar ile sınırlı kalmamıştır. 1963 ve 1966 yılları arasında Arjantin'den 80-100 ton civarında nükleer santrallerde yakıt olarak kullanılan uranyum oksit maddesi satın alınmıştır. Birçok Batılı devletin İsrail'e nükleer madde satmaktan geri durduğu bir dönemde Arjantin ile yapılan bu gizli iş birliği İsrail'in nükleer programına ciddi bir katkı sağlamıştır (Burr & Cohen, 2020). Ayrıca, İsrail devletinin askerlik hizmeti ile tarımsal yerleşimler kurmayı birleştiren Nahal programı ile alakalı eğitim vermek üzere yıllar içerisinde 12 Latin Amerika ülkesiyle anlaşmalar yapılmıştır ve bu eğitim programları kapsamında bölgeden yüzlerce subay İsrail'e gelmiştir. Öyle ki 1965 yılında Ekvador'da askerî akademiden mezun olan askerlerin hepsi eğitim almak üzere İsrail'e gönderilmiştir (Kaufman vd., 1979, s.107)

Latin Amerika ülkeleri 1964 yılında BM'de G-77 adı ile bilinen ve Arap ve Müslüman ülkelerin önemli nüfuza sahibi olduğu gruba katılmış ise de 1960'lı yıllar boyunca BM-GK'da Arap-İsrail Sorunu ile alakalı yapılan oylamalarda İsrail devleti Latin Amerika ülkelerinin artan desteğine nail olmuştur. Öyle ki

Güney Amerika'nın en büyük kenti Sao Paulo'da bir namaz vakti.

1950'ler boyunca BM oylamalarında en İsrail yanlısı blok Batı ülkeleri olmuş iken, 1960'lı yıllara gelindiğinde Latin Amerika ülkeleri İsrail'e destek konusunda Avrupa'yı geçmiştir (Bahbah & Hoffmann, 1986, s.66). Bu destek artışında İsrail'in bölgeye yönelik politik, ticari, askerî ve kültürel girişimlerinin önemli bir katkısı olmuş ise de asıl etken Latin Amerika ve Ortadoğu'daki siyasal değişimler olmuştur. Sol eğilimli yönetimlerin iktidara geldiği Mısır, Suriye, Irak ve Cezayir gibi Arap ülkelerinin Küba'daki Castro rejimi ile yakın ilişkiler kurması, sol hareketlerin yükselişini kendilerine risk olarak gören Latin Amerika'daki sağ eğilimli yönetimleri uluslararası arenada daha İsrail yanlısı politikalar izlemeye sevk etmiştir. Öyle ki Altı Gün Savaşı'nın ardından BM üyesi ülkelerin ezici bir çoğunluğu İsrail'in işgal ettiği topraklardan derhâl ve koşulsuz olarak çekilmesini talep etmiş iken, 20 tane Latin Amerika ülkesinin BM'ye verdiği teklifte İsrail'in geri çekilmesi Arap ülkelerinin "saldırgan" tutumlarını sonlandırmaları şartına bağlanmış ve "iyi komşuluğa dayalı birlikte var olma" çağrısı yapılmıştır. Latin Amerika ülkelerinin bu teklifi

BMGK'dan geçmemiş ise de Güvenlik Kurulunun 242 sayılı kararının formülasyonunda belirleyici faktörlerden birisi olmuştur.

İsrail'in Latin Amerika ülkeleri ile yakınlaşması 1970'li yılların başında da devam etmiştir. Peru ve Şili gibi önemli Latin Amerika ülkelerinde Arap bloğuna daha yakın olan sol eğilimli iktidarların iş başına gelmesine rağmen, 1972 yılında İsrail'e ADÖ'de daimî gözlemci statüsü verilmiştir. Böylece, İspanya'nın ardından ADÖ'de daimî gözlemci statüsü verilen ikinci doğu yarımküre ülkesi İsrail olmuştur (Sharif, 1977, s.100). 1973 yılının Ekim ayında Yom Kippur Savaşı'nın patlak vermesinin ardından pek çok Afrika ve Asya ülkesi Arap blokundan gelen baskılar veya ideolojik nedenlerle İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini kesmiştir. İsrail'in uluslararası sahada diplomatik izolasyonla karşı karşıya olduğu bu dönemde Latin Amerika ülkelerinin önemli bir kısmı İsrail ile ilişkileri devam ettirmiştir. Öyle ki İsrail'in o dönemde Afrika'da sadece dört ülke ile diplomatik ilişkileri kalmış iken 23 Latin Amerika ülkesinden sadece Küba ve Guyana, İsrail ile ilişkileri sonlandırma kararı almıştır. Küba'da-

ki Castro rejimi diplomatik ilişkileri kesmenin yanı sıra yaklaşık 2.000 askerlik bir görev gücü oluşturarak Suriye ordusunun yanında savaşmak üzere bölgeye göndermiştir (Karsh, 1991, s.45). Golan Tepeleri'nde gerçekleşen İsrail ve Suriye mekanize birlikleri arasındaki çatışmalarda birçok Suriye tankının Kübalı komutanlar tarafından kumanda edildiği aktarılmaktadır (Perez, 2014, s. 377; Williams, 1988).

Afrika ülkelerinin büyük bir kısmı ile diplomatik ilişkilerin sona ermesi ve Asya'da Çin ve Hindistan gibi bölgesel güçler ile yakınlaşma çabalarının bir türlü meyve vermemesi üzerine 1970'li yılların ortalarından itibaren İsrail'in Üçüncü Dünya politikasının ağırlık merkezi tekrar Latin Amerika'ya kaymıştır. Afrika'ya yapılan yardımların önemli bir kısmının yeniden yönderilmesi ile birlikte Latin Amerika o dönemde İsrail'in en çok dış yardım yaptığı bölge olmuştur. Yom Kippur Savaşı öncesinde MAS-HAV programları kapsamında İsrail'de eğitim alan kursiyerlerin beşte birinden azı Latin Amerikalı iken, 1974 yılından itibaren bu oran üçte ikinin üzerine çıkmıştır (Inmal & Zahavi, 2009, s.43). İsrail-Latin Amerika ilişkilerindeki ilerlemeler ticaret rakamlarına da yansımıştır. İsrail'in bölgeye olan ihracatı 1973 ve 1976 yılları arasında üç katından fazla artarak 73,7 milyon dolara ulaşmıştır (CBS, 1977, s.20). Ayrıca, 1970'lerin sonundan itibaren Sina petrol yataklarının Mısır'a bırakılması ve İran'daki Şah rejiminin devrilmesi ile birlikte Meksika, Venezuela ve Ekvador gibi Latin Amerika ülkeleri İsrail'in en büyük petrol tedarikçileri hâline gelmiştir. O dönemde sadece Meksika İsrail'in yıllık petrol ihtiyacının %40'ından fazlasını karşılamıştır (Kaufman ve dğr., 1979, s.69).

1970'li yıllarda İsrail-Latin Amerika ilişkilerindeki en büyük ilerleme askerî alanda kaydedilmiştir. 1960'lı yıllar boyunca düşük bir seyir izleyen İsrail ve Latin Amerika arasındaki askerî ekipman ticareti, 1970'lerin başından itibaren Latin Amerika'daki askerî gerilimlerin

artması ile birlikte önemli bir ivme kazanmıştır. Öyle ki komşusu Peru ile askerî gerginlikler yaşayan Ekvador, sadece 1973-1976 yılları arasında İsrail'den \$200 milyon değerinde askerî ekipman ithal etmiştir (Bahbah, 1986, s.78). 1970'lerin ortasından itibaren ABD ve pek çok Batılı ülkenin Şili ve Arjantin'deki askerî cuntalara silah ambargosu koyması üzerine İsrail'in bu ülkelere olan askerî ekipman ihracatında ciddi bir artış olmuştur. Birbirleri ile toprak anlaşmazlıkları yaşayan Arjantin ve Şili devletleri, İsrail'den silah ve cephanenin yanı sıra yüz milyonlarca dolar değerinde roket, uçak ve savaş gemisi gibi sofistike askerî ekipmanlar satın almışlardır. Ayrıca, 1982 yılında vuku bulan Arjantin ve Birleşik Krallık arasındaki Falkland Savaşı boyunca İsrail devleti Arjantin'e Mirage 3C savaş uçakları ve Gabriel gemisavar füzelerinin de dâhil olduğu pek çok silah satmıştır (Blair, 2016; Gilbert, 2012).

1970'lerin başından itibaren İsrail'in Latin Amerika'ya askerî ekipman ihracatını arttıran bir diğer olay ise El Salvador, Honduras, Nikaragua ve Guatemala gibi Orta Amerika ülkelerindeki sivil savaşların şiddetlenmesi olmuştur. Kontrgerilla operasyonlarındaki insan hakları ihlalleri nedeniyle Batılı ülkelere silah bulmakta zorlanan bu ülkeler İsrail'den her sene yüz milyonlarca dolar değerinde askerî ekipman satın almışlardır. Hatta 1970'li yılların sonunda Honduras'ın satın aldığı silahların neredeyse %85'i İsrail menşeli iken, Nikaragua'da bu oran %95 civarında olmuştur (Goldfield, 1986, s.82; Debare, 1983). Ayrıca, Nikaragua'daki İsrail yanlısı Anastasio Somoza'nın 1979 yılında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ve Kaddafi rejimine yakın olan Sandinistalar tarafından devrilmesinin ardından İsrail devleti Sandinistalara karşı savaşan ve Kontralar olarak da bilinen silahlı gruplara birçok askerî ekipman desteğinde bulunmuştur. Örneğin, 1982 yılında İsrail'in Lübnan'a müdahalesinde ele geçirilen FKÖ'ye ait binlerce AK-

47 Nikaragua'daki Kontralar'a gönderilmiştir (Hoffman, 1988, s.16). 1984 yılında ABD kongresinin Kontralar'a verilen Amerikan desteğini kesme kararı almasının ardından İsrail'in bu gruplara olan askerî ekipman tedariki daha da artmış ve sivil savaşın sona erdiği 1990 yılına kadar devam etmiştir (Field, 2017, s.642).

İsrail'in Latin Amerika ülkeleri ile askerî alandaki ilişkileri sadece mühimmat satışı ile sınırlı kalmamıştır. Guatemala, Şili, El Salvador, Kosta Rika ve Ekvador'un da dâhil olduğu pek çok Latin Amerika ülkesinin istihbarat ve silahlı kuvvetler mensupları, başta kontrgerilla teknikleri ve elektronik haberleşme olmak üzere birçok alanda Mossad ve İsrail ordusu mensupları tarafından eğitilmişlerdir. 1970'lerin ortasından itibaren bölgedeki askerî gerilimlerin ve sivil savaşların şiddetlenmesi ile birlikte İsrailli askerî danışmanların sayısında büyük bir artış gözlenmiştir. Öyle ki 1970 yılında Guatemala'daki İsrailli danışmanların sayısı 18 iken, yaklaşık on yıl içerisinde bu sayı 300'ün üzerine çıkmıştır (Hunter, 1987, s.115). Guatemala ordusuna İsrailli danışmanlar tarafından eğitim verilmesinin yanı sıra, ülkedeki kontrgerilla operasyonlarına destek olmak için İsrailli Tadiran firması tarafından gerillaların faaliyetlerinin takip edildiği bir bilişim merkezi kurulmuştur (Rubenberg, 1986b). Ayrıca, İsrail ordusu ve İsrailli savunma sanayi firmaları, başta Ekvador ve Guatemala olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesinde askerî ekipman üreten fabrikaların kurulmasında aktif rol oynamışlardır.

Latin Amerika ülkeleri ile askerî alanda kurulan ilişkilerin İsrail'e birçok faydası olmuştur. İlk olarak, bölgeye yapılan askerî ekipman satışları Altı Gün Savaşı'ndan sonra hızla artan ve İsrail ekonomisini ciddi bir şekilde tehdit eden cari açığın finansmanına önemli bir katkı sağlamıştır (Gutierrez & Jamail, 1986). Aynı zamanda, askerî ekipman satışlarının yapıldığı ülkelerde İsrailli firmalar baraj inşaatı ve uçak bakımı gibi sivil alanlarda karlı ihaleler kazan-

mışlardır (Rubenberg, 1986a, s.903; Bahbah, 1986, s.83). İkinci olarak, Orta Amerika'da sivil savaşa sahne olan ülkelerin askerî yönden desteklenmesi ile bu ülkelerde Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), İran ve Libya ile sıkı ilişkileri olan grupların yönetimleri ele geçirmesi büyük ölçüde engellenmiş ve bu sayede İsrail'in uluslararası alanda daha da yalnızlaşması önlenmiştir. Ayrıca, Afrika ve Asya'daki birçok devletin BM'deki desteğinin kaybedildiği bir dönemde, Latin Amerika ülkeleri ile askerî alan üzerinden geliştirilen ilişkiler bölge ülkelerinin BM oylamalarındaki desteklerini büyük oranda korumayı sağlamıştır. Örneğin, 1974 yılında FKÖ'ye BM'de gözlemci statüsünün verildiği 3237 sayılı BMGK kararının alındığı oylamada 9 Latin Amerika ülkesi lehte oy vermiş iken, 12 bölge ülkesi ya çekimser kalmış ya da aleyhte oy vermiştir. Benzer şekilde, 1975 yılında siyonizmi ırkçılığın bir formu olarak nitelendiren 3379 sayılı BMGK kararının alındığı oylamada Afrika ülkelerinin neredeyse üçte ikisi evet oyu vermişken Latin Amerika'da bu oran beşte bir civarında olmuştur (Sharif, 1977, s.107).

DÜŞÜŞ DÖNEMİ (1980'LER-1990'LAR)

1980'lerin başında İsrail tarafından Latin Amerika'ya yapılan silah satışları devam etmiş olsa da İsrail'in bölge ülkeleri ile olan ikili ilişkileri gitgide zayıflamıştır. Bu değişime neden olan birkaç önemli faktör vardır. 1980 yılında İsrail'in Kudüs'ün tamamını başkenti ilan etmesi üzerine Kudüs'te büyükelçiliği bulunan 12 Latin Amerika ülkesi büyükelçiliklerini Tel Aviv'e taşımıştır. Bu gelişme İsrail-Latin Amerika ilişkilerine önemli bir darbe vurmuştur. İlişkileri etkileyen bir diğer olay ise İsrail'in 1982 yılında Lübnan'a müdahale etmesi olmuştur. FKÖ'ye karşı yürütülen mücadele esnasında yaşanan sivil kayıplardan dolayı İsrail devleti, Latin Amerika basınında oldukça eleştirilmiştir.

Ekvador Hava Kuvvetlerinden emekli edilmiş Kfir tipi savaş uçağı.

Ayrıca, İsrail yanlısı Hristiyan Falanjistlerin Sabra ve Şatila adındaki Filistinli mülteci kamplarında gerçekleştirdiği katliamlar sonrası birçok Latin Amerika ülkesinde İsrail ve Yahudi karşıtı gösteriler gerçekleştirilmiştir.

1980'lerin ortasından itibaren İsrail-Latin Amerika ilişkilerindeki zayıflama bölge ülkelerinde başlayan demokratikleşme süreci ile daha da hız kazanmıştır. 1976 yılında Latin Amerika'da askerî yönetim ile idare edilen ülkelerin sayısı 16 iken, 1990'lara doğru gelindiğinde bu sayı 5'e düşmüştür (Loveman, 2019). Demokratik yollarla gelen yeni hükümetler, askerî yönetimlerle olan geçmiş ilişkilerinden dolayı İsrail'e daha mesafeli davranmışlardır. Bu durum İsrail'in bölge ülkelerine olan silah satışlarına da ciddi bir şekilde yansımıştır. Örneğin, askerî cuntanın iktidarda olduğu 1972-1979 yılları arasında Ekvador'a her sene yüz milyonlarca dolar değerinde askerî ekipman satılmışken, 1980'li yıllarda yapılan tek büyük işlem 1982 yılında 12 adet IAI Kfir savaş uçağının satılması olmuştur. Benzer şekilde, askerî cuntanın iktidarda olduğu 1976-1983 yılları arasında Arjantin'in en büyük silah tedarikçilerinden birisi İsrail olmuşsa da 1984 yılında cuntanın devrilmesinin ardından 1990'ların

ortasına kadar İsrail'den Arjantin'e hiçbir askerî ekipman satışı yapılmamıştır (SIPRI, 2020).

1980'li yılların sonundan itibaren İsrail devletinin Afrika ve Asya ülkeleri ile olan ilişkilerinde önemli ilerlemeler kaydetmesi, Latin Amerika ile ilişkilerin İsrail dış politikasında tekrar ikincil önem arz etmesine neden olmuştur. İsrail'in o dönemki Cumhurbaşkanı Haim Herzog'un 1990 yılında bölgeye ziyaret gerçekleştirmesi ve 1993 yılında Oslo Anlaşması'nın imzalanması İsrail-Latin Amerika ilişkilerinde bir miktar ilerlemeye vesile olmuştur. Fakat 1990'lı yıllar boyunca İsrail'in bölge ülkeleri ile olan ilişkileri önceki dönemlere göre daha zayıf bir seyir izlemiştir. Örneğin, 1970'lerin ortasından 1980'lerin sonuna kadar olan dönemde MASHAV programları ile İsrail'de eğitim alan kursiyerlerin yaklaşık üçte ikisi Latin Amerikalı iken, 1990'ların sonuna doğru bu oran yedide birin altına düşmüştür. Benzer şekilde, 1978 ve 1981 yılları arasında İsrail'in Latin Amerika'ya olan ihracatı %300'ün üzerinde artmış iken, 1995 ve 1999 yılları arasında sadece %30'luk bir artış kaydedilmiştir (Dünya Bankası, 2020; Bahbah & Hoffmann, 1986, s.70).

SONUÇ

1940'ların başından 1990'ların sonuna kadar olan dönemi ele alan bu çalışmada İsrail ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki diplomatik, ekonomik, kültürel ve askerî bağların nasıl kurulduğu ve yıllar içerisinde nasıl geliştiği aktarılmıştır. 1940-60 yılları arasında İsrail'in Latin Amerika ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmedeki birincil hedefi BM'de büyük bir nüfuza sahip olan Latin Amerika blokunun desteğini almak olmuştur. Latin Amerika ülkelerinin o dönemde BM oylamalarındaki oy tercihleri incelendiğinde, Kudüs'ün statüsü ve Filistinli mülteciler konuları hariç neredeyse her konuda bölge ülkelerinin ekseriyetle İsrail'e destek verdikleri görülmektedir. Yaygın kanının aksine bu dönemde İsrail'in Latin Amerika ülkelerinden aldığı diplomatik destekte ABD yönetiminin bölge ülkeleri üzerindeki nüfuzundan çok Yahudi organizasyonlarının lobi faaliyetlerinin ve İsrail devletinin girişimlerinin etkisi olmuştur.

1956 yılında İsrail'in Fransa ve İngiltere ile birlikte Mısır'ın bir kısmını işgal etmesi İsrail-Latin Amerika ilişkilerinin bir miktar gerilemesine sebep olmuştur. Fakat İsrail ile bölge ülkeleri arasındaki ikili ilişkiler kısa bir sürede toparlanıp eski seviyelerine dönmüştür. 1950'lerin sonundan itibaren Latin Amerika bloku BM'deki nüfuzunu kaybetmeye başlamış ise de 1960'lı yıllar boyunca İsrail bölge ülkeleri ile olan ikili ilişkilerini geliştirmek için girişimlerde bulunmaya devam etmiştir. Özellikle tarımsal kalınma ve halk sağlığı gibi alanlarda başlatılan

eğitim ve teknik destek programları sayesinde ikili ilişkilerde ciddi bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu dönemde İsrail-Latin Amerika yakınlaşmasına katkı sağlayan bir diğer önemli olay ise Ortadoğu ve Latin Amerika'daki siyasi değişimler olmuştur. Her iki bölgede de sol hareketlerin yükselişe geçmesi Latin Amerika'daki sağcı yönetimleri uluslararası alanda daha da İsrail yanlısı politikalar izlemeye sevk etmiştir ve İsrail, Latin Amerika ülkelerinin BM'de daha da artan desteğine nail olmuştur.

1973 yılındaki Yom Kippur Savaşı'nın ardından üzerindeki izolasyonu kırmak isteyen İsrail, Latin Amerika ülkelerine yönelik girişimlerine bir hayli ağırlık vermiştir. Özellikle askerî ve ticari alanlarda kaydedilen gelişmeler sayesinde 1970'lerin sonunda İsrail-Latin Amerika ilişkileri tepe noktasına ulaşmıştır. Fakat 1980'lerin başında İsrail'in Kudüs'ün tamamını kendi başkenti ilan etmesi ve Lübnan'da FKÖ'ye karşı yürütülen operasyonlarda pek çok sivil kayıpların yaşanması Latin Amerika ülkelerinin büyük bir kısmının tepkisini toplamıştır. Böylece, İsrail-Latin Amerika ilişkileri neredeyse on yıl sürecek olan bir düşüş trendine girmiştir. Latin Amerika'daki demokratikleşme süreci ile bu düşüş trendi daha da hızlanmış ise de 1993 yılında imzalanan Oslo Anlaşması ile birlikte İsrail-Latin Amerika ilişkilerinde bir miktar toparlanma olmuştur. Ancak 1990'lı yıllar boyunca İsrail ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkilerin seyri 1960-80 yılları arasındaki döneme göre daha zayıf olmuştur.

www.orsam.org.tr

[orsamorgtr](https://www.youtube.com/orsamorgtr)